

közoktatásügyi miniszter urat, hogy Magyarország nem magyar nemzetiségeinek színművészeti működését is részesítse állami támogatásban."

Elnök: Kérem a t. Házat: méltóztatik-e ezen határozati javaslatot elfogadni, igen vagy nem? (*Nem!*) Ha nem, akkor kijelentem, hogy a ház a képviselő úr határozati javaslatát nem fogadja el.²

47

Iratok az 1909. évi ún. zágrábi szerb felségárulási és az ugyanez évi Friedjung-per történetéhez

A

[1909 jan.]

*Petrović Dusan röpirata a zágrábi pörről „A „nagyserb összeesküvés” politikai háttere”
4 melléklettel¹*

A „szerb felségárulási pör”² hangzatos s szenzációs neve alatt immár egy fél év óta egy politikai tragikomédia játszódik Zágrábban, illetőleg Horvát-Szlavonországban. E tragikomédia bevezetésének már vége van, sőt már az első felvonását is lejátszották, s most következik a hécsi recept szerint előkészített bonyodalom, mely tudvalévőleg nem szokott oly szellemes lenni, mint a francia drámák bonyodalma. Most már hála a tradicionális osztrák szellemességnek,

akik külön a nemzetiségek nyelvét is megtanulják, és különös előmenetelben részesíti azokat, akik tudják az illető nemzetiségi vidék nyelvét. Megígérte, hogy mindezenek a bajokon segíteni fog, mert ő maga, amint mondotta, meg van győződve arról, hogy a tolmácsi intézmény kerékkötője a helyes igazságszolgáltatásnak. Ennek dacára — folytatta Pop Cs. István — amióta függetlenségi ember ül az igazságügy-miniszteri székben, abszolúte semmi haladás nem történt” (Uo., 246. l.), jöllehet a nemzetiségi törvényben lefektetett biztosítékokon kívül „Deák Ferenc ígéretet tett arra, hogy a nemzetiségeknek nyelve az esküdtszéki intézmény behozatalával sokszorozott mértékben fog érvényre jutni”, — véleménye szerint — Deák halála után „az egész intézményt éppen a nemzetiségek elnyomására fordították”. (Uo., 246. l.) — Rámutat arra, hogy a nemzetiségi pörök hivatkozási alapját képező 172. § ellen a büntetőtörvénykönyv országgyűlési tárgyalásakor *Madarász József*, *Mocsáry Lajos* és *Simonji Ernő* is tiltakoztak, és *Mocsáry* már ekkor megállapította, hogy „bírói önkényes eljárás fog következni ezen szakok folytán”. (Uo., 247. l.) — A nemzetiségek vezető lapjai valóságos ostromállapotban vannak — állapítja meg a továbbiakban. „Ha Aradon a bíróságra megyek, kizárólag csak szerkesztőségi tagokkal találkozom, akik kihallgatásra mennek. Ha Björnson ír valamit, és azt a *Neue Freie Presse* és a *Pester Lloyd* reprodukálják, senki sem bántja őket, de ha a mi lapjaink tőlük átveszik, akkor már baj van”. (Uo., 249. l.) „Politikai indokokból — mondotta befejezésül —, nem pedig azért, mintha sokallnám azokat a tételeket, amelyek az igazságügyi tárca céljaira föl vannak véve, a költségvetést nem fogadom el”. (Uo., 251. l.)

² A Ház elutasító döntése ellenére az egykorú Magyarországon jelentős nemzetiségi színkultúra volt. Ennek kivált szerb és román vonatkozásban voltak rendszeres színi hagyományai. Nem kevésbé jelentős azonban az egykorú szlovák műkedvelő színészet sok évtizedes népi-irodalmi hagyatéka sem.

¹ A közölt röpirat teljes címe: *A „nagyserb összeesküvés” politikai háttere.* (Szózat a magyar politikusokhoz és jogászvilághoz a zágrábi ügynevezett „felségárulási pör” alkalmából.) Írta Dr. Petrović Dusan budapesti ügyvéd. Bp. 1909, Kilian Frigyes utóda. 47. l.

² Az ún. zágrábi szerb felségárulási pör (1909. márc. 3.—1909. okt. 5.) kormányzati indítékáról, a pör indulása körülményeiről, a több mint félszáz letartóztatásról, a többségükben a horvátországi szerb önálló pártot, illetve a horvát-szerb koalíciót támogató vádlottak helyzetéről és a *Rauch*-rezsim rendszeti törvénytelenségei nyomán a társországokban általánossá vált ellenzéki közhangulatról már 1908. nov. 21-i magyar képviselőházi beszédében szemléltető áttekintést adott *Supilo* Ferenc. (Képv. Napló, 1906, XXI. 132—137. l.) — A pör nemzetiségi-politikai szálai azonban a bemutatott beszédben vázolt okoknál és körülményeknél mélyebbre s egyben messzebbre nyúlnak vissza. A pör politikai vádanyaga, mely kezdetől a horvátországi szerb önálló párt és szélesebben a horvát-szerb koalíció kompromittálását célozta, először a *Hrvatsko Pravo* zágrábi kormánytámogató napilap 1908 márciusi számaiban megjelent cikksorozatban merült fel. Ebben a cikksorozatban a lap leírja a délszláv egységmozgalomban kétségkívül jelentős szerepet játszó *Pribičević*-fivérek (Milán, Ádám, Valér és Szvetozár) állítólagos szerbiai politikai kapcsolatait. Az ügy folyamányaként *Pribičević* Szvetozár horvátországi szerb politikus és publicista, egy időben magyar országgyűlési horvát-szlavon képviselő, sajtópört indított a *Hrvatsko Pravo* ellen. — 1908. júliusában *Nasztics* György (Djordje Nastić) osztrák-magyar szolgálatban álló, szerb származású kormányágens, Budapesten kiadott *Finale* című röpiratában tovább bonyolította a vádat, amelynek

odáig jutottunk, hogy nem tudjuk, mi lesz a dráma vége. De nemcsak a nagyközönség nem tudja ezt, hanem még maguk a szellemes szerzők sem.

Csődálatos azonban az a közöny, amellyel az apró politikai dolgok iránt is sokszor túlzásig érdeklődő magyar közvélemény, ezen célját tekintve nagy és mély jelentőségű „szerb felségárulási pör” iránt viseltetik, s mondhatni keleti indolenciával tekint az egészre, nem kutatja, nem keresi eme elsőrendű politikai botrány forrását, rugóit s messze kiható célját. S még ma sem látja a nagy közvélemény (eltekintve néhány mélyen gondolkozó politikustól és igaz magyar hazafitól), hogy a Zágrábban, a politika színpadára hozott bűnügyi tárgyalásnak keresztelt politikai színjáték tendenciája nemcsak a hazai szerbiséget érinti kínosan, hanem mélyen belevág a magyar nemzeti érdekebe és annak jövőjébe.

Ennek oka a magyar sajtó túlnyomó részének az összes szláv érdekű s vonatkozású kérdésekben való igen sajnálatos tájékozatlansága, avagy ami még rosszabb: önámítása s szűk látóköre, amelynek eredménye aztán az, hogy az egyoldalúlag s tendenciózusan informált magyar közönség még véleményt sem tud alkotni magának ily elsőrendű politikai kérdésről, nem képes annak horderejét felfogni, s így még kevésbé állást foglalni azzal szemben.

A politikai színpalak mögött bujkáló gonosz lelkű rendezők pedig meglegedetten dörzsölik tenyerüket, hogy pokoli művük sikerülni látszik mindkét kitérő irányban.

Az egyik cél ugyanis: az anektált tartományoknak Ausztriához leendő csatolása, illetve a trializmus megalapítása — a második pedig: a délszlávoknak a magyar nemzettől való elidegenítése, az oly szépen s lelkesen megindult magyar szerb barátság és szövetkezés jövőbeni lehetőségének csírájában való elfojtása.

Aki ezt nem látja be — azzal szóba állani sem érdemes, az oly rohamosan egymást kergető események mindezt igen rövid idő alatt be fogják igazolni.

Vagy meri-e valaki ma azt mondani, hogy Bosznia és Hercegovinára vonatkozólag a magyar történelmi jog érvényesül, s így az hazánkhoz fog csatoltni. Van-e ma oly elbizakodott vagy elvakult magyar politikus, aki azt merné állítani, hogy Bosznia és Hercegovina hozzánk fog csatoltni? Sohasem állottunk ettől messzebb!

Vagy van-e még oly rövidlátó, aki be nem látná azt, hogy a bécsi „Reichspost”³ Kossuth Ferenc ellen intézett alávaló gaz támadásainak igazi értelme nem más, mint gyalázatos osztrák bosszúállás azért, hogy Bosznia és Hercegovinának többségben levő muzulmán és gör. kel. szerb lakossága a magyar alkotmányválság idejében, a magyar nemzeti törekvések iránti igaz rokonérzésének, de az osztrák rendszer és szellem iránti mélyeséges gyűlöletének és a magyar függetlenségi párt vezére iránti lelkesedésének oly fényes tanújelét mutatta be. A bosszút lihegő Lueger-újság Kossuth elleni gyalázkodásával most akarja megtorolni az 1906-iki helgrádi magyar—szerb barátkozást is.

annyi tárgyi alapja kétségkívül volt, hogy a szerb katonatiszt *Pribičević*-fivér (Milan Pribičević) valóban kidolgozott egy, a délszláv egységmozgalom célját szolgáló politikai-katonai tervezetet, melyet *Nastić* fakszimilében és nyomtatásban is közreadott rőpiratában. (A *Statutum* részletét l. A/1. sz. irat.) A közös külügyminisztérium befolyására a magyar koalíciós (*Wekerle*)-kormány ezt követően hozzájárult a báni kormányzat (*Rauch* Pál és csoportja) által 1908. aug. 7-től fogantatott sorozatos letartóztatásokhoz. — Az 1909. márciusában megindult monstre pörnek 53 vádlottja közül 31-et összesen 164 évi börtönre ítéltek, kiváltva ezzel az elszakadási tendenciák szálainak összefonódását: ezek a szálak ettől kezdve a cseh politikai mozgalom, a zágrábi pör ellen kezdettől éles küzdelmet vívó T. G. *Masaryk* és köre, valamint a szerb és horvát forradalmi mozgalom vezetői kezében futottak össze. — A zágrábi pör menete a sajtó-és levéltári anyagon kívül a gyorsírási tárgyalási jegyzőkönyv és a védelem felszólalásai révén is nyomon követhető. (Vö. Stenografski zapisnik sastavljen kod sudbenog stola u Zagrebu 3. ožujka 1909. i slijedećih dana o glavnoj raspravi povodom optužnice, koju je podnielo kr. državno odvjetništvo u Zagrebu dne siječnja 1908. broj 1 1263—08, protiv Adama Pribičevića i 52 druga radi zločinstva veleizdaje. 1909, 471 p.; Zágrábi Egy. Kvt. sign. II. 175 és sign. II. 7931.) — Nyilvánvaló, hogy a zágrábi pör előkészítésében, a jórészt a Ballhausplatz, s csak kis mértékben a *Wekerle*-kormánytól származó bizalmas utasítások végrehajtásában igen jelentős szerepet játszott a kompromisszumos megoldásokkal kísérletező *Rakodczay* Sándor horvát bán utóadaként 1908. jan. 7-én kinevezett br. *Rauch* Pál (báni kinevezéséhez l. ME 1908—XXXIV—82). Ez a minden belső politikai támasz nélkül, a horvátországi szerb önálló párt és a horvát-szerb koalíció megsemmisítésére vállalkozó kalandorpolitikus helyrehozhatatlan károkat okozott nemcsak a magyar-horvát, de az egész magyar-délszláv viszony további alakulásában is. — A zágrábi pör, melyet a Monarchia katonai-külpolitikai vezető körei az elszakadási mozgalmak megelőzésére idéztek fel, lényegében éppen az ellenkező hatást váltotta ki. Meggyorsította a különválás folyamatát, és egy táborba tömörítette az ezen tevékenykedő belső és külső politikai erőket.

³ Az osztrák keresztényszocialisták (*Lueger*ék) felhivatalos bécsi napilapja.

Vajon oly nehéz dolog mindezt belátni, és rámutatni arra, hogy a „nagyszerb-összeesküvés” inszenálása okozati összefüggésben van a nagy jelentőségű akcióval, amely létre akarta hozni egyrészt a magyar—horvát megértést, másrészt pedig a magyar nemzetnek a balkáni szerbekkel való szoros barátságát.

Csak igen szórványosan találunk oly hangokat a magyar sajtóban, amelyekből azt lehet következtetni, hogy a fenti jelenségek okozati összefüggésének felismerése már megkezdődött. Tehát kezd már derengeni a magyar sajtóban is, hogy az ún. „nagyszerb felségárulási pör” igen sok szépséghibában szenved, s hogy a nagydobra ütött úgynevezett „nagyszerb összeesküvés” a politikai heccpöröknek egy klasszikusan ostoba és gonosz példánya.

A Horvátországban ezelőtt 7 hónappal nagy titokzatossággal megkezdett elfogatások s a még nagyobb titokzatossággal fogatosított hosszadalmas inkvizíciók után immár lehullott a lepel a „nagyszerb felségárulásról”, s a várva várt vádirat január hó 15-én napvilágot látott.

E nyolc sűrűn nyomtatott ivre terjedő vádiratot most már hiteles magyar fordításban egész terjedelmében, s nemcsak a hírlapokban közölt kivonatokban olvashatja a magyar közönség.

Mellékletek

1

[1907 végén]

Részletek *Pribičević Milánnak*¹ a délszlávok (szerbek, horvátok és szlovének) felszabadítását célzó ideiglenes szervezet „Statutum”² című tervezetéből³

Tartalom

- I. Bevezetés
 - a) A helyzetről
 - b) Egységnyilatkozat
- II. A szervezet neve
- III. A szervezet célja
- IV. A szervezet jellege
- V. A szervezkedésbe bevonandó terület
- VI. Munkaterv
 - a) Propagandamunka
 - b) Előkészületi teendők
 - c) A kormányokhoz, pártokhoz stb. való viszony
 - d) Kapcsolat a külfölddel
 - e) Az anyagi eszközök megszerzése
 - f) A munka titkossága
 - g) Akció az osztrák—magyar hadseregben
- VII. Kirendeltség Amerikában
- VIII. Tagozódás
 - a) Tagság
 - b) Központi intézőség
 - c) Országos szervezetek
 - d) Tartományi szervezetek
 - e) Községi szervezetek

¹ *Pribičević, Milan* (1877—1937) politikus és publicista, a részletében közölt Statutum szerkesztésekor a szerbiai királyi hadsereg hadnagya, a zágrábi pörben felségárulás címén 12—12 évi börtönre ítélt P. Ádám és Valér, valamint *Pribičević Szvetozár* ekkori horvát-szlavon képviselő, a horvátországi szerb önálló párt által kezdeményezett délszláv egységmozgalom vezetőjének testvére.

² A tervezet eredeti címe a *Nasztics György* szerb nyelvű röpirata (*Nastić, Djordje: Finale*, Budapest 1908, Stamp. Markus) mellékleteként közölt faksimile alapján: Privremeni statut organizacije u cilji oslobodjenja Južnih Slovena (Slovenaca, Hrvata i Srba); a német nyelvű röpiratban (*Nastitsch, Georg.: Finale...* Budapest 1908, Buchdruckerei Markus): Provisorisches Statut der Organisation zum Zwecke der Befreiung der Südslawen (Slovenen, Kroaten und Serben).

³ A közölt részletet a német röpirat szövegközlése nyomán adjuk: *Finale...* 57—61. l. (Német nyelven, a szerző fordításában.)